

## دلایل نقلی در بحث قصاص مادر در قتل فرزند

سیده زهرا هاشمی<sup>۱</sup>

### چکیده

در اسلام برای تمام مسائل فردی و اجتماعی بشر قوانینی وضع شده است که برخی از این احکام قطعی و ضروری است و این احکام از منابع استنباط احکام (قرآن، سنت، اجماع، عقل) دریافت میشود. یکی از این ضروریات حکم قصاص است که در آیات و روایات فراوان بر تشریع و وجوب آن تاکید شده است که عام و مطلق هستند و همه ی افرادی را که مرتکب قتل عمد گردند شامل شود خواه از خویشاوندان خواه اجنبی باشند. اما برای تحقق قصاص وقوع شرایطی لازم است که یکی از این شرایط ((انتفاء ابوت)) می باشد، این شرط از شرایط قصاص از روایات صحیحی اخذ شده است که عموم آیات قصاص را تخصیص زده و پدر را از حکم قصاص مبری می سازد. پدر در قتل فرزند فقط محکوم به پرداخت دیه، کفاره و تعزیر می شود مشهور فقهای امامیه قائل به این قول هستند. اما در مورد حکم مادر در قتل فرزند میان فقهای امامیه اختلاف نظر وجود دارد لذا این تحقیق درصدد است تا با مطالعه در متون فقهی فقهای امامیه دلایل نقلی ایشان را در حکم مورد نظر بیان کند. از مطالعه و تحقیق در این متون دریافت شد که مشهور فقهای امامیه به غیر از ابن جنید و برخی از فقهای معاصر مادر را در قتل فرزند محکوم به قصاص میدانند و دلیل ایشان نیز عموم آیات قصاص است و رأی به قصاص مادر در قتل فرزند داده اند

واژگان کلیدی: قتل، قصاص، مادر، فرزند، فقه امامی

---

<sup>۱</sup> طلبه سطح دو مدرسه علمیه حضرت عبدالعظیم (علیه السلام)

## مقدمه

مجازات قتل عمد در اسلام قصاص است و در بعضی موارد مجازات قصاص تبدیل به گرفتن دیه می شود که یکی از این موارد هنگامی است که پدر فرزند خویش را به قتل برساند که محکوم به پرداخت دیه و کفاره می شود. معمولاً مهر و عطفی که بین پدر و فرزندان است مانع از قتل فرزند توسط پدر می گردد اما در بعضی از مواقع به دلایلی مرتکب قتل فرزند خویش می شود که به جای قصاص محکوم به تعزیر و پرداخت دیه و کفاره می شود و علت آن نیز تخصیص عموم آیات قصاص توسط برخی از روایات که دلالت بر عدم قصاص پدر دارند، می باشد. این روایات از نظر اصولی از اعتبار زیادی برخوردارند و قابل خدشه نیستند در میان فقههای اسلامی در مورد حکم قصاص نظرات مختلفی وجود دارد. عده ای از آنها با حکم معافیت پدر موافقت و مبنای موافقت خویش همین روایات صحیح بیان میکنند

و در آیات قرآن و روایات برآن تاکید شده است قرآن کریم در این باره می فرماید که: ((یا ایها الذین آمنوا کتب علیکم القصاص فی القتلی الحربا الحر و العبد بالعبد و الانثی بالانثی فمن عفی له من اخیه شی فاتباع بالمعروف))

((ای کسانی که ایمان آورده اید بر شما درباره ی کشته شدگان قصاص مقرر شده: آزن. آزاد در برابر آزاد و برده در برابر برده و زن در برابر پس هر که از جانب برادر دینی خود مورد چیزی از عفو قرا گرفت پس (بر عفو کننده است نسبت به بقیه یا گرفتن دیه (پیروی از معروف))

عموم و اطلاق آیات و روایات و سایر ادله، همه ی کسانی را که مرتکب چنین جنایات فجیعی شوند را در بر میگیرد خواه اجنبی باشند و خواه از بستگان نسبی یا سببی مقتول باشند. البته اگر این قتل به ناحق باشند و همه ی شرایط قصاص در مورد قاتل موجود باشد.

یکی از شرایط تحقق قصاص ((انتفا ابوت)) می باشد که باتوجه به آن اکثر فقههای امامیه پدر را در قتل فرزند از قصاص مبری می دانند و فقط وی را محکوم به پرداخت دیه و تعزیر می کنند اما در مورد مادر اکثر یا قریب به اتفاق فقههای امامیه در صورت قتل فرزند توسط مادر وی را محکوم به قصاص میدانند حکم قصاص مادر در قتل فرزند چنان در میان فقههای امامیه رایج است که برآن ادعای اجماع نموده اند.

دلیل اکثر فقهای امامیه بر این نظریات مربوط به تشریع قصاص است که به صورت عام و مطلق هستند و بر این اساس قصاص در کلیه قتل های عمدی واجب است مگر در مواردی که با نص خاص از تحت عموم خارج شده باشد و آن دلیل خاص بر خروج پدر از حکم قصاص دلالت دارد نه مادر بنابراین مادر در وجوب حکم قصاص باقی می ماند .

آنچه که یافته های جدید جرم شناسی آن را مورد تاکید قرار میدهد ،حمایت ویژه از حقوق کودکان به عنوان اقشار آسیبپذیر و در معرض خطر جامعه است .از سوی دیگر قانون مجازات اسلامی ما که از فقه جعفری سر چشمه گرفته است در زمینه قتل توسط مادر ماده ی قانونی صریحی در ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی ،پدر و جد پدری را از مجازات قصاص معاف دانسته اند

((پدر یا جد پدری که فرزند خود را بکشد قصاص نمی شود و به پرداخت دیه ی قتل به ورثه ی مقتول و تعزیر محکوم خواهد شد.))

بنابراین این تحقیق برآن است که با مراجعه به متون فقهی معتبر امامیه دلایل نقلی این فقها را در رابطه با حکم قصاص مادر در قتل فرزند بیان کند.

در رابطه با موضوع مذکور از منظر فقه امامیه تحقیق مستقلی وجود ندارد بلکه بصورت بخش مختصری از چند کتاب،پایان نامه، و مقاله مرتبط با موضوع مطرح شده است

۱.پایان نامه((بررسی فقهی-حقوقی و جرم شناختی فرزند کشی))تألیف:نوروز کارگری ،استاد راهنما،دکتر حسین میرصادقی،دانشگاه شهید بهشتی.

این پایان نامه در دو بخش تنظیم شده است که در بخش اول آن:مبانی فقهی،حقوقی فرزند کشی مورد بررسی قرار گرفته است که در فصل اول به مبانی فقهی و فصل دوم به مبانی حقوقی فرزند کشی پرداخته است و در بخش دوم آن به مبانی جرم شناختی فرزند کشی پرداخته که در فصل اول آن به بررسی علل قتل فرزند و در فصل دوم به پیامدهای فرزند کشی پرداخته است و این پایان نامه بیشتر از جنبه حقوقی به موضوع پرداخته است

۲. (معافیت پدر از قصاص در قتل عمدی فرزند)) تألیف: یاسر یحیی زاده، استاد راهنما، دکتر ابراهیم قدسی، دانشگاه مازندران

این پایان نامه در چهار فصل نگاشته شده است که فصل اول آن شامل کلیات، فصل دوم آن به بررسی حقوقی قتل عمدی فرزند توسط پدر، فصل سوم آن به بررسی فقهی موضوع در فقه امامیه و عامه و نهایتاً در فصل چهارم مبانی جرم شناختی قتل عمد فرزند توسط پدر بیان شده است این پایان نامه از نظر فقهی حقوقی به معافیت پدر در قتل فرزند پرداخته

۳. کتاب ((مجازات پدر و مادر در جرم کشتن فرزند)) تألیف: محمد حسن اسحاقی در این کتاب سعی شده میزان و نحوه مجازات پدر و مادر از منظر قرآن، فقه و حقوق موضوعه بررسی گردد و جهت مقابله با این پدیده، پیشنهاداتی به سیستم قانونگذاری کشور ارائه شود. این کتاب در هشت فصل تنظیم شده است که در فصل اول آن به ریشه های روانشناختی قتل فرزند، در فصل دوم به مجازات کشتن فرزند از دیدگاه قرآن و در فصل سوم و چهارم به فرزند کشی در فقه اسلامی و در فصل پنجم و ششم به بررسی ادله تفادت مجازات پدر و مادر و در فصل هفتم به مجازات فرزند کشی در حقوق موضوعه ایران و در آخرین فصل به بررسی تطبیقی مجازات فرزند کشی در قوانین جزایی ایران و انگلیس اشاره کرده است. این کتاب نیز بیشتر از دیدگاه حقوقی به داین موضوع پرداخته است

و مقالاتی نیز با عناوین ((پژوهشی فقهی در قصاص مادر در قتل فرزند)) تألیف محمد حسن حائری - ((بررسی مبانی فقهی حکم قصاص مادر در قتل فرزند)) تألیف: فربیا حاجعلی و فاطمه قدرتی - ((قتل فرزند توسط مادر در فقه شیعه)) تألیف عباس زراعت، موجود می باشند که به نحو مختصر به بررسی این موضوع پرداخته است

بنابراین تحقیق حاضر در صدد است که به نحو مستقل به بررسی دلایل نقلی این موضوع از دیدگاه فقهای امامیه بپردازد تا راهگشای قانون گزار باشد ان شا الله.

براساس آنچه که گذشت و با رو شنگری فوق سوال اصلی این است که دلایل نقلی فقهای امامیه در رابطه با حکم قصاص مادر در قتل فرزند چیست؟

سوالات فرعی: با توجه به آیات و روایات و اجماع دیدگاه فقهای امامیه در خصوص حکم قصاص مادر در قتل فرزند چیست؟

اجماع مطرح شده از جانب فقها حجیتش وابسته به چیست؟

در این تحقیق دلایل نقلی که در بحث قصاص مادر در قتل فرزند مورد استناد قرار می گیرد و مطرح می گردد. دلایل نقلی علارتنند از: آیات قرآن، روایات، اجماع و قاعده درء.

## ۱. دلایل نقلی

### الف) آیات قرآن:

قرآن به عنوان اولین مرجع شناخت احکام شریعت مورد اتفاق فقهای امامیه<sup>۲</sup> و اهل سنت<sup>۳</sup> بنا بر این قبل از مراجعه به هر منبعی جهت استنباط احکام شرعی باید به سراغ کتاب الهی رفت، زیرا قرآن جامع قوانین الهی و معیار سنجش اخبار و احادیث بوده و خواهد بود و بر همین اساس است که از زمان نزول بر پیامبر صلی الله و علیه و آله تا به امروز و برای همیشه به عنوان اولین مرجع احکام مورد توجه فقهای اسلام بوده و خواهد بود و تاریخ فقاقت و اجتهاد خود گواه این مدعاست.

بخش قابل توجهی از آیات قرآن را آیات الاحکام تشکیل می دهد که همین بخش از آیات در راستای استنباط احکام مورد نظر بنده و هست. آیات الاحکام حدود پانصد آیه است که در طول سال های پس از هجرت به مدینه به تدریج و به مناسبت های گوناگون بر پیامبر نازل شده است و از این رو باید آیات الاحکام را در میان آیات مدنی جستجو کرد. این آیات بیانگر احکام و فروع عملی و قوانین حقوقی، کیفری، اقتصادی و..... است از جمله آیات الاحکام آیات مربوط به تشریع و وجوب قصاص در قتل عمدی می باشد که به عنوان اولین از ادله قائلین به قصاص مادر در قتل فرزند مورد استناد قرار می گیرد

آیاتی که مشهور فقها<sup>۴</sup> برای اثبات حکم قصاص مادر در قتل فرزند مطرح می کنند عبارتند از:

---

<sup>۲</sup> مرتضی، انصاری، فراند الاصول، چپنجم، قم، موسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ق، صص ۱۴۰-۱۴۲- محمد باقر، مجلس سیحار الانوار، ج ۲، چاپ اول، بیروت، موسسه الطبع و النشر، ۱۴۱۰ق، صص ۲۲۷.

<sup>۳</sup> ابو حامد، غزالی (شافعی)، المستصفی، تحقیق، محمد عبدالسلام عبدالشافی، چاول، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۳ق، صص ۸۰- ابوالوفاء، بغدادی ظفری (حنبل)، الواضح فی اصول الفقه، تحقیق: عبدالله بن عبدالمحسن ترکی، بیروت، موسسه الرساله للطباعة والنشر و التوزیع، ۱۴۲۰ق، صص ۳۳- علاءالدین، بخاری (حنفی)، کشف الاسرار شرح اصول البزودی، ج ۱، دار الکتب الاسلامی، بی تا، صص ۲۱- ابراهیم بن موسی، الشاطبی (مالکی)، موافقات، ج ۴، چاول، دار ابن عفان، ۱۴۱۷ق، صص ۱۴۴.

<sup>۴</sup> حسن بن یوسف، حلی، مختلف الشیعه فی احکام الشریعه، همان، صص ۴۵۱- زین الدین عاملی، مسالک الافهام فی تنقیح شرایع الاسلام، همام، صص ۱۵۵- شهاب الدین، مرعشی نجفی، همان، ۳۶۸- محمد بن حسن، طوسی، الخلاف، همان، صص ۱۵۲.

نتیجه:

۱. مشهور فقهای امامیه برای اثبات نظریه خویش مبنی بر قصاص مادر در قتل فرزند به دلائلی از آبات، روایات و اجماع استناد جسته اند که از عموم آیات و روایات فهمیده می شود که حکم قتل عمد، قصاص است و فرقی ندارد که قاتل از خویشاوندان باشد یا نه و فقط پدر در قتل فرزند با توجه به بعضی روایات مخصص از حکم قصاص مبری می باشد در نتیجه مادر نیز همانند باقی افراد تحت عموم باقی مانده و قصاص می گردد.

۲. بر طبق نظریه مشهور فقهای امامیه حکم عدم قصاص در قتل فرزند منحصر در پدر است و حکم پدر در قتل فرزند شامل دیه و کفاره می باشد و در مورد مادر حکم به قصاص وی می شود. در میان فقهای امامیه فقط ابن جنید اسکافی رأی به عدم قصاص مادر داده که این رأی به خاطر موافقت با عامه از باب قیاس مادر با پدر و از باب استحسان، مردر می باشد.

۳. با توجه به روایاتی که موافقین قصاص مادر از امامیه مطرح کرده اند به این نتیجه اذعان می شود که عموم ادله قصاص فقط در باره عدم قصاص پدر- به دلیل روایات مخصص- تخصیص پذیرفته است بنابراین باقی افراد از خویشاوندان از جمله مادر تحت عموم عام باقی می مانند و حکم قصاص در مورد آنان پابرجاست و درواقع برای خروج مادر از عموم ادله قصاص دلیلی وجود ندارد

۴. فقهای امامیه همچنین در حکم قصاص مادر قائل به اجماع هستند زیرا مادر بدون هیچ خلائی در قتل فرزند قصاص می شود مگر اسکافی که چون موافقت با عامه کرده نظر وی خللی به این اجماع وارد نمی کند.

۵. در این آیات خداوند در مقام تشریح حکم قصاص بوده نه بیان تفصیل احکام یا جزئیات آنها، پس نمی توان برای

حکم قصاص مادر به عموم آیات قصاص تمسک نمود

تعبیر به والد و رجل در روایات نیز تنها به معنای پدر نیست بلکه جنس، مراد آنهاست پس شامل مادر نیز میشود

فهرست منابع:

قرآن کریم

۱. موسوی همدانی، محمد باقر، ترجمه، ترجمه تفسیر المیزان، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامع مدرسین حوزه علمیه

قم، چپنجم، ۱۳۷۴ ش

۲. مخلص، عبدالرئوف، تفسیر انور قرآن (گزیده ای از سه تفسی: فتح القدير شوکانی، تفسیر ابن کثیر و تفسیر المنیر و

هبة الزحیلی) بی جا، بی تا

۳. انصاری، مرتضی، فرائد الاصول ریا، قم: موسسه النشر الاسلامی، چپنجم، ۱۴۱۶ ق

الجرجانی، امیر ابوالفتوح، آیات الاحکام، تهران: انتشاراتنوید، ج اول، ۱۴۰۴ ق

حکیم، محمد تقی، الاصول العاقله للفقهاء المقارن، بیروت، ۱۹۶۳ م

عاملی، زین الدین، الروفقه البهیه فی شرح اللمعه دمشقیه، قم: کتابفروشی داوری، ج ال، ۱۴۱۰ ق

قدسی، احمد انور الاصول، قم: مدرسه الامام علی بن اب طالب علیه السلام، ۱۴۱۴ ق

قرشی، علی اکبر، قاموس، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ششم، ۱۴۱۲ ق

مرعشی نجفی، شهاب الدین، القصاص علی ضوع القرآن واثته، قم: انتشارات کتابخانه

ایت الله مرعشی نجفی، ج اول، ۱۴۱۵ ق

شاذلی، سید بن قطب بن ابراهیم، فی ضلال (القرآن) بیروت: دارالشرق، ج هفدهم، ۱۴۱۲ ق

حلی، ابن ادريس، السرائر الحاوی التحریر الفتادی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج دوم، ۱۴۱۰ ق

کاشانی، ملا محسن فیضی، مفاتیح الشرائع، بی جا: مجمع الذخائر الاسلامیه، ۱۴۰۱ ق

نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بیروت: دار الاحیاء التراث العربی، ج هفتم، ۱۴۰۴ ق



فاضل نصدی، محمد حسن ، کشت اللشاموالابهام عن قواعد الاحکام، قم:مکتبه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۵  
طوسی، محمد حسن، المبسوط فی فقه الامامیه، تهران:المکتبه المرتضویه الاحیلءالآثار لجعفریه، ج سوم، ۱۳۸۷ق  
حر عاملی، محمد حسن، تفصیل وسائل الشیعه ال تحصیل مسائل الشریعه، قم:مؤسسه آل البیت علیهم السلام  
لاحیاء التراث، ۱۴۱۲ق  
حلی، حسن بن یوسف، تبصرۃ المتعلمین فی احکام الدین، تهران:مؤسسه چاپ و نشر وابسته به وزارت فرهنگ و  
ارشاد الامی، ج اول، ۱۴۱۱ق

